

Lagersbergs säteri

Kulturlager i fjärrvärmeschakt

Arkeologisk förundersökning

Lagersberg 2:3
Fornlämning Eskilstuna 155:1
Eskilstuna socken (tidigare Fors)
Södermanland

Jenny Holm

Innehåll

Innehåll.....	2
Sammanfattning.....	3
Bakgrund	3
Målsättning och metod	3
Undersökningsresultat.....	4
Tolkning och utvärdering.....	4
Referenser	5
Kart- och arkivmaterial	5
Otryckta källor	5
Litteratur	5
Tekniska och administrativa uppgifter.....	5
Figurer	6
BILAGOR.....	13
Bilaga 1. Anläggningstabell.....	13
Bilaga 2. Fyndtabell.	14
Bilaga 3. ¹⁴ C-analyser.....	15

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2011

Omslagsfoto: Lagersbergs säteri. Foto från söder, Jenny Holm.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISBN: 978-91-7453-105-3

Västerås 2011.

Sammanfattning

Vid förundersökningen framgick att fjärrvärmeschaktet gått igenom flera lager som avsatts under historisk tid på platsen. Här fanns mörka lager från ett tidighistoriskt, möjligen förhistoriskt, skede, lager från senare historisk tid och ett odlingslager. Daterbara fynd är förhistorisk keramik, så kallat svartgods, och rödgods från 1600- och 1700- talet. På gårdsplanen i öster påträffades också en härd som ^{14}C -daterats till bronsåldern.

Bakgrund

Då tidigare okända lämningar, kulturlager, fynd och anläggningar, kommit i dagen i samband med schaktning för ny fjärrvärmeledning intill Lagersbergs säteri har länsstyrelsen förordat att en arkeologisk förundersökning, i form av en schaktningsövervakning, ska göras. Stiftelsen Kulturmiljövård utförde schaktningsövervakningen den 5:e maj år 2011. Eskilstuna Energi och Miljö förväntas bekosta undersökningen.

Lagersbergs säteri ligger i västra delen av en markerad höjd (fig 2). Närområdet i sin helhet är småkuperat med höjder mellan 15 och 30 meter över havet. Hyndevadsån flyter cirka 1,5 kilometer öster om gårdsbebyggelsen (fig 1). Ägora till Lagersbergs säteri har inte gått fram till ån i det närmaste partiet, utan haft sina fisken, kvarnar och senare olika former av vattendriven industri längre söderut vid Skogstorp (Nyström & Eriksson 2008).

Lagersbergs säteri har åtminstone medeltida anor under namnet Hunsta. Äldsta skriftliga belegg för detta namn är 1356 (SOFI). Ortnamnet i sig antyder att gården bör ha funnits redan under järnåldern. För flera av grannbyarna gäller samma sak, till exempel Mesta, Kälby och Löppinge Trakten runtomkring är förövrigt späckad med fornlämningar; här finns gott om både gravfält och ensamliggande stensättningar (FMIS). Boplatserna är färre, men det är troligen en fråga om en kunskapslucka. Lösfynden är huvudsakligen från senneolitikum och bronsålder. Inte konstigt då havsstranden nådde hit in vid den här tiden och avståndet upp till Hjälmarens har varit kort. Hjälmarens snördes av från havet någon gång under slutet av stenåldern eller början av bronsåldern (Robertsson 1999), och Hyndevadsån med sina första forsar bildades. Inte bara de exceptionella skogstorsyxorna har hittats här, utan flera bronsyxor har tillsammans med andra fynd hittats då man muddrat i strömmarna (Damell 1999, FMIS).

Målsättning och metod

Målet med förundersökningen var att undersöka, dokumentera och datera de redan framkomna lämningar som skadats vid schaktningen för fjärrvärmeschaktet.

I första hand rensades och beskrevs sidorna i det redan grävda schaktet. På vissa partier har lager, som inte helt grävts igenom med maskin, istället spadgrävts på vissa punkter för att fastställa lagrens mäktighet. Mindre mängder av den uppgrävda jorden har sällats i handsäll med maskstorleken 3 millimeter.

Dokumentationen bestod av fotografier, beskrivningar och inmätning av de nypåträffade lämningarna med GPS.

Undersökningsresultat

Undersökningsområdet bestod av det redan uppgrävda fjärrvärmeschaktet direkt söder och öster om huvudbyggnaderna till Lagersberg. Schaktet var cirka 0,7 meter brett och hade ett något varierande djup på mellan 0,5 och 0,8 meter. Det naturliga markunderlaget var moig morän..

I hela schaktet fanns överst ett lager, lager 2, som täckte hela området. Lagret var inte helt enhetligt, utan var längs några partier flerskiktat, men närmast att likna vid matjord. Det innehöll ställvis ganska mycket rödgods skärvor, obrända ben och tegelbitar (fig 10). Rödgodsskärvorna härrör från 1600- och 1700-talet. En skärva från ett passglas kan som äldst dateras till slutet av 1500-talet, men det är inte helt klart om den hör till detta lager. Lager 2 härrör därför sannolikt från tiden för säteriet. Under lager 2 fanns i olika delar av fjärrvärmeschaktet ytterligare lager (L1, L3-5) med varierad karaktär (fig 4 och 11). Längst i väster fanns ett upp till 0,6 meter tjockt matjordslager, lager 1. Lagret innehöll en del små kantiga stenar och spridda tegelsmutor. Det kan vara både äldre och samtida med säteriet. Lagret kan ha samband med anläggandet av trädgården vid säteriet. Det är oklart om ladugården som legat söder om mangårdsbyggnaderna kan ha påverkat förhållandena just här, det är väl kanske mer troligt att gödsel fördes ut på södra sidan av ladugården, bort från mangårdsbyggnaden. Högre upp i slänten, nästan mitt för huvudbyggnadens gavel fanns ett kulturlager, lager 3. Lagret som var mörkt, svartbrunt, var upp till 0,3 meter tjockt. Det hade oregelbunden bottenprofil och föreföll integrerat med olika nedgrävningar. Åtminstone en nedgrävning under lager 3 har kunnat tolkas som en egen anläggning, A7 - troligtvis ett stolphål, men med en fyllning identisk med lager 3 (fig 8). Det gick också att se en sentida nedgrävning, A8 – med cementrör i botten, som skar genom lager 3 (fig 9). I lager 3 fanns bränd lera av lerkliningskaraktär och förhistorisk keramik. Keramiken framkom efter undersökningen och togs tillvara av Louise Hackelberg, som beskriver den som svartgods. Söder och öster om den södra flygeln fanns ett gråbrunt lager, lager 5, som innehöll mycket fajans och tegel och som inte undersöktes närmare (fig 6). Längst i nordöst, vid hörnet till den norra flygeln fanns ett svartbrunt kulturlager, lager 4, som innehöll mycket sten (fig 5). I lagret hittades förhistorisk keramik, bränd lera och några bitar bränt ben. I fjärrvärmeschaktet mellan lager 4 och lager 5 fanns en härd av förhistorisk karaktär – A6 (fig 7 och 12). Den framstod i schaktkanten som en skålformad nedgrävning fylld med sot och skärvsten. Träkol från härden har ¹⁴C-daterats till yngre bronsålder, eller cirka 900 f.Kr. (se bilaga 3).

Tolkning och utvärdering

Vid undersökning kunde flera kulturlager iakttas. Två av dem, lager 3 och 4, var mycket mörka och innehöll fynd som visar att de kan dateras till förhistorisk tid. Det rör sig sannolikt om yngre järnålder och det tidigaste Hunsta. Inga fynd har direkt kunnat knytas till medeltiden, men denna period kan antagligen rymmas inom samma lager. Däremot är det ett brott mot det övre lagret med fynd från 1600- och 1700-talen, som visar att betydande omdaningar bör ha skett då. Kulturlagren utgör fast fornlämning. Deras utbredning är inte känd förutom inom fjärrvärmeschaktet.

Härden A6 har daterats till yngre bronsålder. Den kan vara helt ensamliggande, eller en första indikation på en att en boplatz från bronsåldern har legat på samma plats som säteriet. Den ansluter i varje fall till en i övrigt rik bronsålderbyggd. Härden utgör fast fornlämning.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

SOFI (Institutet för språk och folkminnen)

FMIS (Fornsök)

Otryckta källor

Louise Hackelberg, Eskilstuna museum, muntlig uppgift.

Litteratur

Damell, D., 1999. Hyndevad. I: *Från bergslag och bondebygd 1999*. Årsbok för Örebro läns hembygdsförbund och Stiftelsen Örebro läns museum. S.27-37.

Nyström, B., & Eriksson, E., 2008. *Lagersbergs säteri*.

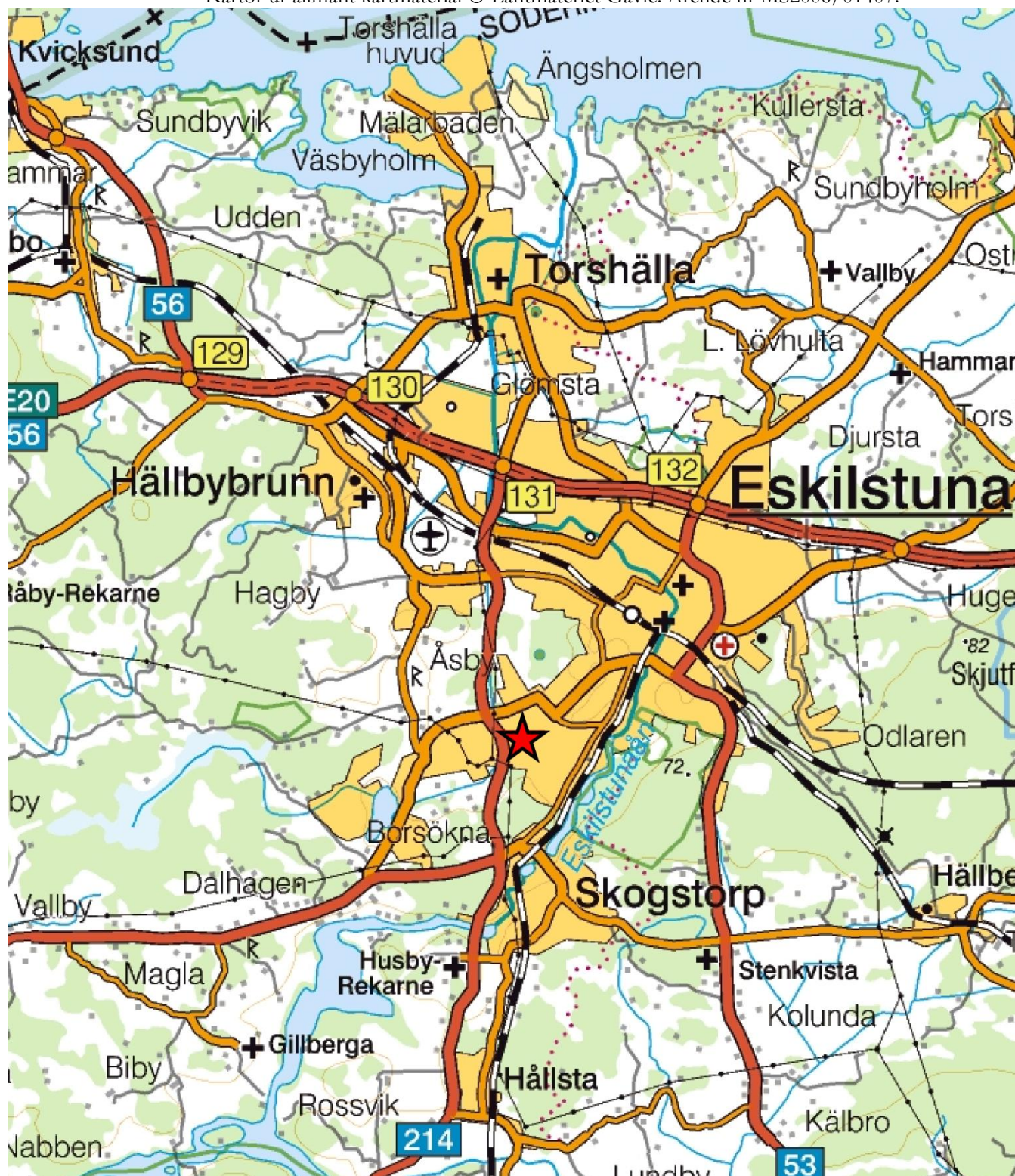
Robertsson, A-M., 1999. Från hav till sjö – Hjälmarsänkans miljöhistoria under 6000 år (10000-4000 år före nutid). I: *Från bergslag och bondebygd 1999*. Årsbok för Örebro läns hembygdsförbund och Stiftelsen Örebro läns museum. S. 22-26.

Tekniska och administrativa uppgifter

KM projektnr:	KM 11063
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-1893-2011
Undersökningsperiod:	5 maj år 2011
Maskintimmar:	-
Exploateringsyta:	Cirka 100 m ²
Personal:	Jenny Holm
Vedartsanalys:	Erik Danielsson, Vedlab, Glava
¹⁴ C-analys:	Göran Possnert, Ångströmlaboratoriet, Uppsala
Belägenhet:	Lagersberga 2:3, Eskilstuna 155:1, Eskilstuna socken (tidigare Fors), Eskilstuna kommun, Södermanland
Ekonomisk karta:	10G 6h
Koordinatsystem:	RT 90, 2,5 gon V
Koordinater:	X 6 581 210 Y 1 537 940
Höjdsystem:	-
Inmättningsmetod:	GPS
Dokumentationshandlingar:	8 foton, samt digitala mätdata, förvaras på ATA.
Fynd:	Fynden F1-27 förvaras i väntan på fyndfördelning på Eskilstuna museum.

Figurer

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle. Ärende nr MS2006/01407.

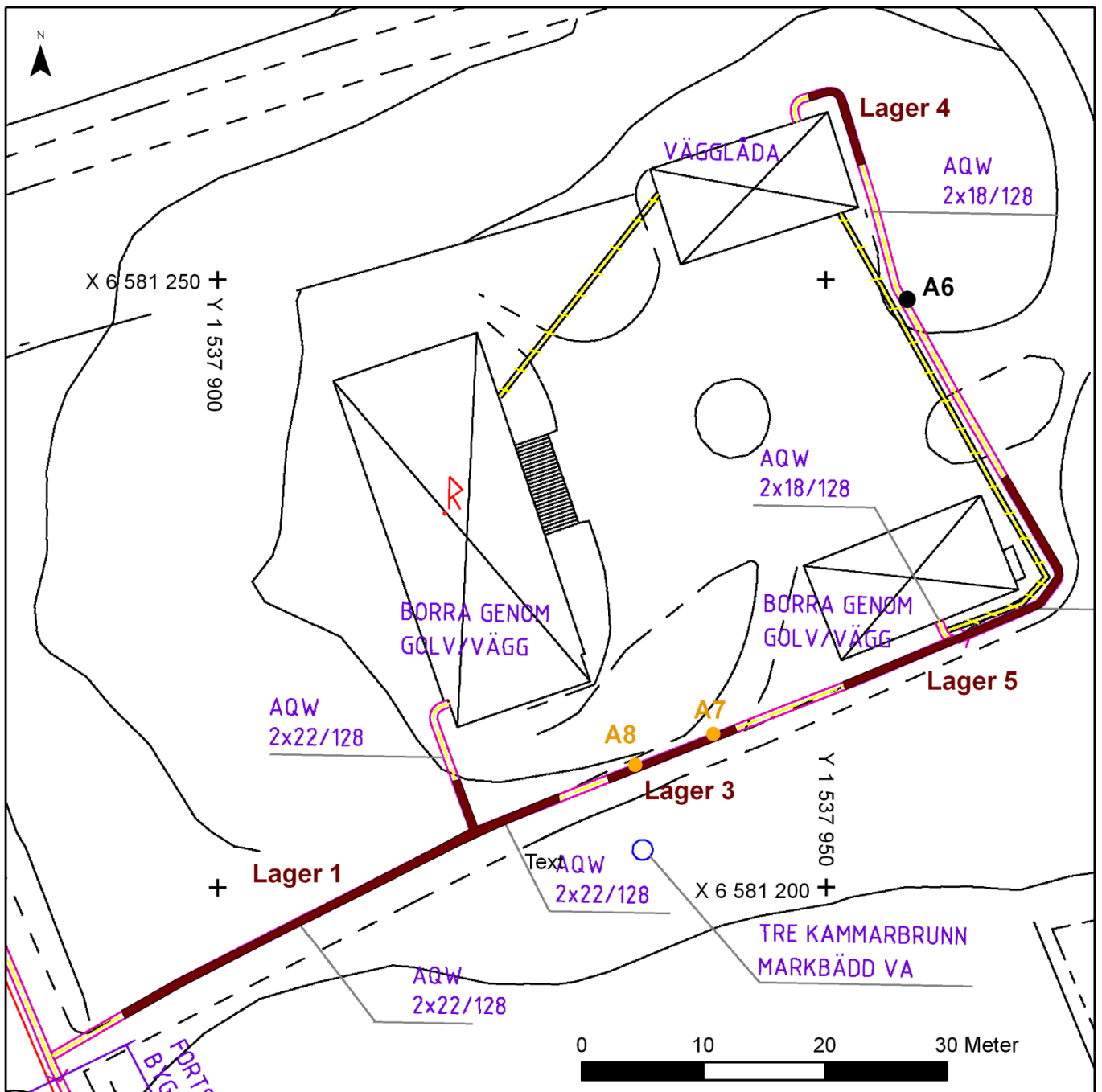
Figur 1. Utdrag ur Översiktskartan med undersökningsplatsens läge markerat med en röd stjärna. Skala 1:100 000.

Figur 2. Undersökningsområdet, den del av fjärrvärmeschaktet som markerats med grönt, på exploitörens plankarta.

Figur 3. Fjärrvärmeschaktet på södra sidan av mangårdsbyggnaden. Lager 1 befinner sig i schaktet i bildens förgrund och lager 3 i fonden framför södra flygeln. Foto från sydväst.

Figur 4. Schaktplan, med lager och anläggningar. Lager 2 täckte hela undersökningområdet och är därför inte utritat. Övriga lager är markerade med mörkbrunt. Den daterade härden är markerad med svart punkt och de övriga två anläggningarna med orange. Skala 1:500.

Figur 5. Fjärrvärmeschaktet, vid norra flygeln, med lager 4. Härden – A6 – befinner sig i bildens bakgrund, mitt emot bögen med orangea arbetskläder. Foto från norr.

Figur 6. Fjärrvärmeschaktet vid södra flygeln, där lager 5 återfanns. Foto från öster.

Figur 7. Härden, A6, som daterats till yngre bronsålder. Foto från väster.

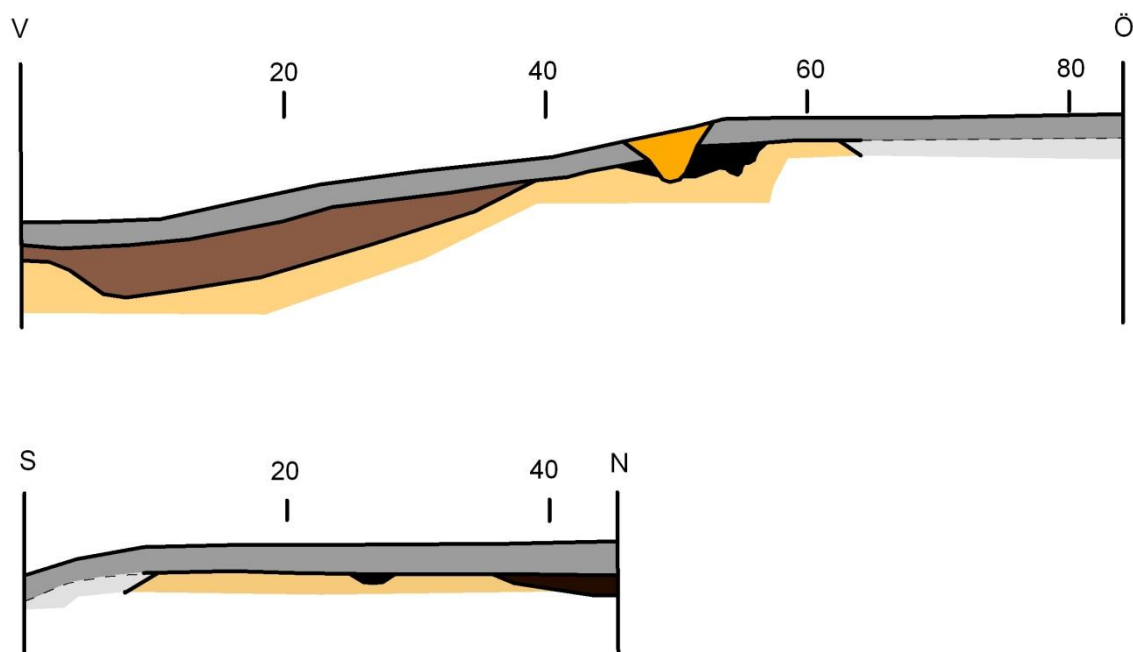
Figur 8. Troligt stolphål, A7, under lager 3. Foto från söder.

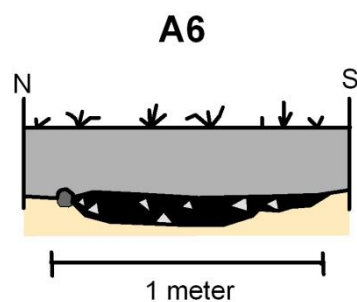
Figur 9. Sentida grop, A8, nedgrävd genom lager 3. Foto från söder.

Figur 10. Det gråbruna lager 2, med fynd av ben, tegel och rödgods stickande ut ur schaktkanten, ovanpå det svarta lager 3. Foto från sydväst.

Figur 11. Principiella sektioner med det stratigrafiska förhållandena för de olika lagren. Lager 1 är brunt, Lager 2 är mellangrätt, Lager 3 och 4 är svarta, liksom A6, Lager 5 är ljusgrätt och den underliggande moränen beige, samt A8 som är sentida och skär igenom lagren är här orange. Siffrorna över sektionerna utgör avståndet i meter i plan, medan skalan i höjddled är helt godtycklig.

Figur 12. Profilritning av A6, härden som daterats till bronsåldern. A6 är svart med trekantiga skärerstenar och en opåverkad sten i kanten. Lager 2 är mellangrätt och den underliggande moränen beige.

BILAGOR

Bilaga 1. Anläggningstabell

Anl. nr	Typ	Beskrivning	Anmärkning	Stratigrafi	Längd	Bredd	Djup/ tjocklek
1	Lager	Matjordslager, brun mo med inslag av små kantiga stenar	Enstaka små tegelsmulor, en rödgodsskärva.	Under L2, på morän med markfasta block.	40 m	>5 m	0,2–0,6 m
2	Lager	Matjordslager, brun grusig mjåla.	Täcker hela området och är på några ställen tydligt flerskiktat, bitvis med skikt av nästan ren grus. Fynd av rödgods, obrända ben och tegel.	Direkt under grästorven, ovanpå övriga lager och däremellan direkt på moränen.	>90 m	>50 m	0,2–0,35 m
3	Lager	Kulturlager, mörk svartbrun humusrik mo med stenar.	Lagret har bucklig botten och är troligen integrerat med flera nedgrävningar. Fynd av bränd lera och keramik.	Under L2, på morän.	12 m	>0,7 m	0,18–0,3 m
4	Lager	Kulturlager, mörkt svartbrunt sotigt lager med mycket sten.	Fynd av keramik och bränd lera.	Under L2, på morän.	>7 m	>2,5 m	0,18 m
5	Lager	Gråbrunt, moigt.	Ej undersökt, mycket fajans/porslin och tegel i det här avsnittet.	Under L2.	>20 m	>10 m	-
6	Härd	Flackt skålformad nedgrävning med sot och skärvsten.	Kolprov.	Under L2, nedgrävd i morän.	0,8 m	-	0,16 m
7	Grop	Skålformad nedgrävning, med fyllning identisk med L3.	Stolphål?	I eller under L3, nedgrävd i morän.	0,5 m	-	0,2 m

Anl. nr	Typ	Beskrivning	Anmärkning	Stratigrafi	Längd	Bredd	Djup/ tjocklek
8	Grop	Nedgrävning med flerskiktad fyllning, omväxlande ren grus och brun matjord.	Betongrör i botten. Fynd av obrända ben, tegel och rödgods. Skärs av yngre nedgrävning med ledning i platsrör.	Nedgrävd igenom delar av L2, hela L3 och ned i morän.	2 m	-	0,7 m

Bilaga 2. Fyndtabell.

F.nr.	Sakord	Material	Egenskap	Antal	Vikt i gr	Kontext	Anmärkning
1	Kärl	Rödgods	Skärva, glasyr.	1	7,5	L1, punkt B, 0,75 m under markytan	
2	Tegel	Bränd lera	Fragment.	1	3	L1, punkt B.	Kastad
3	Kärl	Glas	Passglas, skärvor, slutet 1500-tal till 1700-tal.	2	0,1	A8, sentida grop, 0,35 meter under markytan.	
4	Kärl	Rödgods	Skärva, rest av glasyr	1	9	L2, punkt F.	
5	Tegel	Lera	Fragment	1	24	L2, punkt F.	Kastad
6	Obränt ben	Ben	Fragment.	2	15	L2, punkt F.	Kastade
7	Bränd lera	Lera	Större och mindre bitar med gräsavtryck.	5	190	L3, punkt F.	
8	Kärl	Keramik	Förhistorisk keramik, skärvor, spjälkade.	7	15	L4, punkt J.	
9	Brända ben	Ben	Fragment.	3	1,4	L4, punkt J.	
10	Bränd lera	Lera	Fragment, varav ett sintrat.	15	38	L4, punkt J.	
11	Fat	Rödgods	Skärva, bottenbit, glaserad med spår av vitlersdekor. 1600–1700-tal.	1	60	Dumphög.	
12	Fat	Rödgods	Skärva, glasyr, vitlersdekor.	1	23	Dumphög	
13	Kärl	Fajans	Skärva, glasyr, gul.	1	0,6	Dumphög	
14	Kärl	Rödgods	Skärva, drejad..	1	0,8	Dumphög	
15	Obrända ben	Ben	Fragment.	2	4,3	Dumphög	Kastade

F.nr.	Sakord	Material	Egenskap	Antal	Vikt i gr	Kontext	Anmärkning
16	Gryta	Rödgoods	Skärvor, en mynningsskärva med grönaktig glasyr en skärva från ben eller handtag.	2	37	Dumphög	Insamlat av L.H.
17	Skål	Rödgoods	Mynningsskärvor, glaserade, två med vitlersdekor och en med inristade linjer.	3	20	Dumphög	Insamlat av L.H.
18	Fat	Rödgoods	Skärvor, glaserade, några med vitlerdekor.	9	70	Dumphög	Insamlat av L.H.
19	Kruka	Rödgoods	Skärvor, mynning, glasyr.	2	27	Dumphög	Insamlat av L.H.
20	Kärl	Glas	Dryckeskärl, skärva.	1	0,5	Dumphög	Insamlat av L.H.
21	Ten med knopp	Järn	Smidd ten med klotrund knopp, 16mm i diameter, i ena änden. Ev. spik med dekorativt huvud.	1	19	Dumphög	Insamlat av L.H.
22	Kniv	Järn	110x18x3 mm, bladet 55x15 mm, nitar genom skaftdelen. Sentida.	1	22	Dumphög	Insamlat av L.H.
23	Kärl?	Rödgoods	Skärvor, en mynningsskärva(?) Med fingerintryck, och en del av öra(?)	2	16	Dumphög	Insamlat av L.H.
24	Bränt ben	Ben	Fragment.	1	1,2	Dumphög	Insamlat av L.H.
25	Obränt ben	Ben	Fragment.	1	2,7	Dumphög	Insamlat av L.H.
26	Spik	Järn	Del av, ser sentida ut.	1	6	Dumphög	Insamlat av L.H.
27	Kärl	Keramik	Skärva, svartgoods.	1	-	L3.	Insamlat av L.H. Endast sett på bild, svartgoods enligt L.H.

L.H. = Louise Hackelberg på Eskilstuna Museum.

Bilaga 3. ¹⁴C-analyser

Lab. nr	Anl. nr	Anläggnings typ	Material	¹⁴ C-ålder BP	δ ¹³ C ‰ PDB	Kalibrerad ålder med ett sigma
Ua-42314	A6	Härd	Träkol, asp	2784±30	-27,6	995-985, 980-895 BC